

Достъп до правосъдие в Европа

Член 47 от глава „Правосъдие“ от Хартата на основните права на Европейския съюз гарантира правото на ефективен достъп до правосъдие.

Предварителна информация

Съгласно международното и европейското право в областта на правата на човека държавите-членки на Европейския Съюз (ЕС) са задължени да гарантират на всеки, чиито права са нарушени, правото да се обърне към съд или към орган за извънсъдебно разрешаване на спорове, за да получи правна защита. Това е правото на *достъп до правосъдие*. Освен това съгласно правото на ЕС всеки има право на ефективни правни средства за защита пред съд, чрез които да се обезпечи упражняването на неговите права, гарантирани от правото на ЕС. Важно е значението на антидискриминационното законодателство: законодателството на ЕС забранява дискриминацията, основана на пол, раса или етнически произход, сексуална ориентация, възраст, увреждане и религия или убеждения. Тази листовка съдържа информация за достъпа до правосъдие, със специален фокус върху антидискриминационното законодателство, без да разглежда наказателното законодателство.

Основни въпроси

Без право на достъп до правосъдие лицето, чиито права са нарушени, не би могло да получи защита на своите права или обезщетение за понесените вреди.

Правото на достъп до правосъдие може да се опише като състоящо се от следните съставни елементи. Всеки има право:

- на справедливо и публично разглеждане на делото от независим и безпристрастен съд;
- да получи правен съвет, да бъде защитаван и представляван по време на делото;
- на правна помощ, когато не е в състояние да представя себе си пред съда и не може да заплати на адвокат;
- неговото дело да бъде решено в разумен срок и да получи подходяща защита на правата си.

Пътят напред

Срокове

Лицата, които твърдят, че правата им са нарушени, и желаят да се обърнат към съда, са задължени да заведат дело в определен срок. При определяне на срока трябва да се постигне справедлив баланс: жертвата трябва да разполага с достатъчно време да реши дали има достатъчно основания за завеждане на дело и дали желае да се обърне към съда. В същото време този срок не трябва да е твърде дълъг, защото поставя предполагаемия извършител в състояние на несигурност. В повечето държави-членки на ЕС сроковете са между три и пет години. В областта на трудовата заетост обаче по правило сроковете са много по-кратки, например в Словения, където срокът е осем дни.

Държавите-членки на ЕС следва да гарантират, че сроковете не са твърде кратки. Те могат да обмислят законодателно решение, съгласно което срокът започва да тече едва когато на жертвата стане известен фактът на нарушението.

Процесуална легитимация

Антидискриминационното законодателство задължава държавите-членки на ЕС да гарантират на сдружения, като например на неправителствени организации (НПО) и синдикати, правото да завеждат дела от името или в подкрепа на жертви на дискриминация, след като са получили тяхното разрешение. В някои държави-членки (напр. Белгия, Ирландия и Унгария) законодателството допуска сдруженията да предявяват иск дори в случаи, когато жертвата не може да бъде идентифицирана или са налице модели на дискриминация. Това се нарича *право на иск в обществен интерес*. Извън областта на антидискриминационното и екологичното законодателство обикновено правото на иск пред съда принадлежи единствено на жертвата или на нейния процесуален представител.

Държавите-членки следва да разгледат възможността да допуснат право на иск в обществен интерес. Това е важно, тъй като често жертвите не завеждат дела пред съдилищата, защото:

- не са запознати с правата си;
- не могат да заплатят разходите;
- се опасяват от негативни последици, като например че ако подадат жалба срещу работодателя си, ще изгубят работата си.

Продължителност на съдебното производство

Времето, което е необходимо на съда, за да се произнесе с решение, зависи от това колко е сложно делото и на колко инстанции е обжалвано решението. Поради това не е възможно да се определи прецизно колко време следва да отнема разглеждането на делата. В някои държави-членки на ЕС са налице сериозни забавяния. Ако жертвите са принудени да чакат твърде дълго, това би обезсмислило правото на достъп до правосъдие. Освен това продължителните забавяния демотивират жертвите да завеждат дела.

Държавите-членки на ЕС следва да обмислят възможността да въведат ускорени производства за разглеждане на неотложни случаи. Възможно е да се създадат опростени процедури за разглеждане на дела, свързани с иски за малка стойност или несъдържащи сложни въпроси с доказателствата и нормативната уредба. Такива процедури се прилагат например в Австрия, Белгия, Унгария и Обединеното кралство.

Съдебни разходи и правна помощ

За много хора разходите по завеждане на дело пред съда са твърде високи. Всички държави-членки на ЕС предоставят под една или друга форма *правна помощ*, което означава, че държавата ще ви отпусне помощ, за да наемете адвокат, или ще назначи адвокат, който да ви представлява. За да определят дали дадено лице има право на правна помощ, някои държави-членки извършват проверка на имущественото състояние или на вероятността искът да бъде уважен от съда.

Въпреки че законодателството в областта на правата на човека не урежда абсолютно право на правна помощ, Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) извършва друг вид проверка: той анализира доколко важно е правото, за което търсите защита, както и дали отказът от предоставяне на правна помощ ще ви лиши от справедливо разглеждане на вашия иск. Тъй като проверката, извършвана от ЕСПЧ, има по-широк обхват, вероятно много жертви в държавите-членки на ЕС не получават правна помощ, въпреки че имат право на такава.

Държавите-членки следва да гарантират на гражданите достъп до правна помощ в случаите, когато такава е необходима, за да се гарантира справедлив съдебен процес. Наред с това могат да обмислят:

- създаване на центрове, предоставящи безплатно правни консултации;
- мерки за насърчаване на физическите лица да сключват застраховки за правна защита;
- мерки за насърчаване на уреждането на спорове от извънсъдебни органи.

Правото на правно средство за защита

Жертвите имат право на правно средство за защита, чрез което да бъдат обезщетени за претърпените вреди и което да възпира нови или многократни нарушители. Паричното обезщетение е най-често използваното правно средство за защита. Равнищата на присъжданите обезщетения по дела за дискриминация варират в значителни граници в отделните държави-членки. Тези разлики не могат да се обосноват единствено с различните разходи за живот в отделните страни. Освен това в някои случаи равнищата на

присъжданите обезщетения не са достатъчно високи, за да действат разубеждаващо на извършителите или да компенсират причинените на жертвите вреди.

Държавите-членки на ЕС могат да преразгледат равнищата на присъжданите обезщетения в случаи на дискриминация, за да гарантират, че те са достатъчни.

Правни средства за защита, достъпни на европейско и международно равнище

Когато физически лица са изчерпали възможностите за защита на правата им пред националните съдилища, те могат да се обърнат към европейски или международни правораздавателни органи. Съдът на Европейския съюз (ЕС) е компетентен да се произнася по дела, отнасящи се до нарушения на законодателството на ЕС. Жалби за нарушения на правата на човека обаче се подават по-често пред ЕСПЧ, който контролира изпълнението на Европейската конвенция за правата на човека. Европейският комитет за социални права (ЕКСП) приема и „колективни“ жалби от определени организации, свързани с нарушения на Европейската социална харта. Органите на Организацията на обединените нации се произнасят по жалби за нарушения на договорите на ООН в областта на правата на човека, ако засегнатата държава е дала съгласието си за процедурата.

Тези системи имат различни предимства. ЕС прилага силно ограничаващи изисквания във връзка с процесуалната легитимация, което затруднява предявяването на иск пред съда. ЕСПЧ поема извънредно голям брой дела, което поражда забавяния по отношение на произнасянето на решенията. Осъществени са реформи с оглед съвместно разглеждане на сходни дела. ЕКСП може да разглежда само жалби, подадени от определени организации, но не и жалби от физически лица. Достъпът до производства пред органите на ООН не е свързан със значителни разходи, защото не се изисква жалбоподателят да бъде представляван от адвокат. Решенията на тези органи обаче не са правно задължителни.

Държавите-членки на ЕС следва да обмислят разширяване на обхвата на правилата относно процесуална легитимация пред ЕС. Освен това следва да внесат в националните си законодателства измененията, предвидени в решенията на ЕСПЧ, с оглед предотвратяване на по-нататъшни нарушения. Също така трябва да разгледат въпроса за предоставяне на съгласие във връзка с процедурите за разглеждане на жалби, предвидени в международните договори на ООН, за които все още не са предоставили такава съгласие.

Допълнителна информация:

Преглед на дейностите на FRA в областта на достъпа до ефективно и независимо правосъдие в Европа може да се намери на уебсайта на FRA на адрес:

fra.europa.eu/fraWebsite/research/projects/proj_accessingjustice_en.htm

Докладът на FRA „Достъп до правосъдие в Европа: преглед на предизвикателствата и възможностите“ (*Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*) ще бъде публикуван онлайн на следния адрес:

fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_en.htm